

Міністерство освіти і науки,
молоді та спорту України
Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
АПрН України

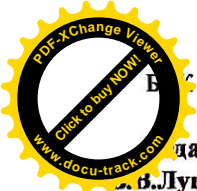
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Юридичний інститут

Охорона корпоративних прав

Матеріали
Всеукраїнського
науково-практичного семінару

1-2 жовтня 2010 року

м. Івано-Франківськ, 2011

ББК 67.9 (4Укр)
О59

БАБЕЦЬ

Навчально-методична комісія

- В. Луць** – академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;
- О. Д. Крупчан** – академік НАПрН України, директор Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва НАПрН України, кандидат юридичних наук, доцент;
- В. А. Васильєва** – директор Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права;
- Н. Р. Жобецька** – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри трудового, аграрного та екологічного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;
- І. Б. Саракун** – кандидат юридичних наук, ст. наук. співр. Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права НДІ ППП НАПрН України.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва НАПрН України (протокол №5 від 25.05.2011 року)

О59 Охорона корпоративних прав [текст] : *Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (проведеного Лабораторією з вивчення проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України спільно з Юридичним інститутом Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника 1-2 жовтня 2010 року)* – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. - 160 с.

У збірник включені статті і тези доповідей учасників Всеукраїнського науково-практичного семінару, який відбувся 1-2 жовтня 2010 року на базі Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Висвітлюються результати наукових досліджень проблем охорони корпоративних прав.

Для студентів, слухачів, курсантів юридичних факультетів, науковців, практичних працівників та всіх зацікавлених осіб.

ББК 67.9 (4 Укр)

© Інститут приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011
© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника
Юридичний інститут, асп. п.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ПЕРЕВАЖНИХ ПРАВ В КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Питання про переважні права в корпоративних правовідносинах має важливе значення з огляду на те, що дане правове явище досить часто зустрічається в діючому законодавстві і одночасно недостатньо досліджене в науці цивільного права.

В умовах сьогодення не отримали достатнього висвітлення питання про правову природу, поняття і ознаки, мета та цілі встановлення, порядок здійснення і способи захисту переважних прав саме в корпоративних правовідносинах. Нині існує незначна кількість наукових досліджень, основним предметом яких було вивчення корпоративних прав в цілому. Зокрема, це наукові дослідження таких вчених, як: В. А. Белов, В. І. Бобрик, В. А. Васильєва, О. М. Вінник, А. В. Зеліско, І. Р. Калаур, С. С. Кравченко, В. М. Кравчук, В. І. Крат, Л. В. Кузнецова, І. М. Кучеренко, Л. Ю. Леонова, В. В. Луць, І. Б. Саракун, К. И. Скловский, І. В. Спасибо-Фатєєва та інші.

Метою даного дослідження є визначення особливостей законодавчого закріплення переважних прав в корпоративних правовідносинах шляхом аналізу чинного законодавства України, яке стосується питань переважних прав учасників корпоративних правовідносин та дослідження поглядів науковців щодо даного питання.

Мета встановлення переважних прав визначається залежно від того в яких конкретних правовідносинах вони здійснюються. Наприклад, переважне право акціонерів на придбання додаткових акцій, основною метою є охорона учасників акціонерних товариств від ризику «розмивання» належних їм процентів акцій. Розмивання частки акціонера у статутному капіталі товариства є грубим порушенням прав акціонера, оскільки спричиняє зменшення частки акціонера у статутному капіталі товариства, в результаті чого зменшується його вплив на прийняття рішень вищим органом товариства. Саме це порушення було в основі заяви ЗАТ «Совтрансавто-Холдинг» проти України, що розглянута Європейським судом з прав людини і вирішена 25 липня 2002 р. [1]; для переважного права купівлі частки в товаристві, основна мета – охорона учасників товариства від ризику «участі нових, третіх осіб».

них прав слід розглядати не серед способів захисту корпоративних прав, а окремо від них. Окрім цього виникає питання не тільки способів, але й форм захисту порушених суб'єктивних прав. Вони можуть захищатися у судовому порядку. Ствердна відповідь на це питання базується на положеннях конституції, де закріплено, що усі правовідносини у державі підлягають судовій юрисдикції.

Наступною проблемою загальної теорії захисту цивільних прав є проблема захисту правомірного інтересу. Саме по собі питання про природу та місце інтересу в структурі цивільного правовідношення є складним. Тим не менше інтерес за Цивільно процесуальним та Господарсько процесуальним кодексами є об'єктом судового захисту. При цьому у сфері корпоративного права особливо яскраво проявляється можливість захисту корпоративного інтересу. Це пояснюється тим що саме у сфері корпоративного права може бути виявлений самий цікавий матеріал, пов'язаний із захистом правомірного інтересу. На нашу думку це пояснюється структурою корпоративних правовідносин (учасник корпорації – корпорація), неможливістю учасника корпорації виступати від імені корпорації і розмежуванням майна корпорації і майна її учасників. У зв'язку з цим (а особливо у зв'язку з майновим відокремленням) учасник корпорації не виступає суб'єктом речових і зобов'язальних правовідносин, в яких бере участь корпорація і тому він не набуває будь-яких прав в рамках даних правовідносин. Проте в учасника корпорації існує достатньо багато способів втрутитися у дані правовідносини з метою недопущення зменшення вартості майна корпорації, відшкодування заданих їй збитків. Що у цьому випадку захищає учасник корпорації. Звичайно права самої корпорації, але не тільки. Учасник захищає і свій власний інтерес у збереженні і збільшенні вартості майна корпорації, оскільки це потягне за собою збільшення вартості частки у майні корпорації, а також і розмір дивідендів. Це і слід вважати правомірним інтересом який буде захищати учасник корпорації.

Виникає питання якими способами захищається правомірний цивільно-правовий інтерес, і чи може він захищатися тими ж способами що й суб'єктивне корпоративне право. Серед способів захисту у ст.17 ЦК зазначено, що ненормативний акт органу державної влади та управління, а у випадках передбачених законом нормативний акт який не відповідає закону чи іншим правовим актам і порушує цивільні права та охоронювані законом інтереси громадянина чи юридичної особи можуть бути визнані судом недійсними. Чи це означає що інтерес не може захищатися іншими способами? Звичайно що ні.

Як законом, так і судовою практикою допускається захист правомірного інтересу учасника корпорації шляхом пред'явлення вимоги про визнання оспорюваного правочину недійсним і застосуванням наслідків недійсності, застосуванням наслідків недійсності нікчемного правочину, вимогою про виконання зобов'язання в натурі, вимогою про відшкодування збитків, припиненням чи зміною правовідношення. Прикладом таких способів захисту охоронюваного законом інтересу може бути: визнання правочину недійсним (у випадку вчинення правочинів на великі суми, правочинів із зацікавленістю, договорів з перевищенням наданих договором чи законом повноважень; припинення дії, яка порушує право (при примусовому скликанні зборів чи ради директорів); зміна правовідношення (корпоративне законодавство знає масу прикладів застосування цього способу захисту інтересів учасників корпорації – зокрема пред'явлення учасником ТОВ вимоги про виключення іншого учасника, згадуваний раніше перевід прав та обов'язків за договором купівлі-продажу частки в ТОВ чи акцій ЗАТ, що укладений з порушенням переважних прав; відновлення становища, яке існувало до порушення.

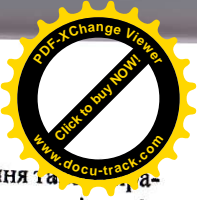
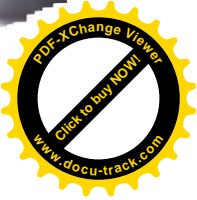
Типовим прикладом захисту суб'єктивного інтересу у визначені законом способи є форми так званого непрямого позову, тобто позову учасника корпорації до особи що виконує функції органу юридичної особи. Позивач таким чином захищає не своє право, а інтерес у капіталізації корпорації. Наступний приклад непрямого позову - позов учасника дочірнього товариства про відшкодування основним товариством збитків що спричинені товариству діями останнього.

Дискусійним на сьогодні залишається застосування такого законодавчо визначеного способу захисту порушеного інтересу як визнання права. Чи правомірно через пред'явлення позову трансформувати охоронюваний законом інтерес у суб'єктивне право? Принаймні, з точки зору вчення про цивільне правовідношення це буде неправильно.

Кожна із окреслених проблем захисту корпоративних прав потребують спеціальних теоретичних досліджень з виокремленням особливих рис, що виявляються з врахуванням при роді і через призму захисту суб'єктивного корпоративного права та інтересу.

Васильєва В.В.

Лабораторія з дослідження та вивчення проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права та підприєм-

ЗАХИСТ ПЕРЕВАЖНОГО ПРАВА АКЦІОНЕРІВ ПРИВАТНОГО АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА НА ПРИДБАННЯ АКЦІЙ

Порядок захисту прав акціонерів і акціонерного товариства в Україні регулюється широким спектром нормативно-правових актів таких як Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Закон України «Про господарські товариства», Закон України «Про акціонерні товариства» (далі – ЗУ «Про АТ») та іншими. Крім того, органами судової влади було видано численну кількість актів, які покликані уніфікувати практику застосування норм права в сфері корпоративних відносин. В той же час спостерігаються деякі відмінності в застосуванні норм права різними судами України, включаючи Верховний суд України і Вищий господарський суд України. При цьому в різні періоди часу окремі норми права трактувалися одними і тими ж судовими інстанціями по-різному.

Одним з основних прав акціонерів приватного акціонерного товариства (далі – ПрАТ) є право на здійснення відчуження належних їм акцій в порядку, встановленому законом. Таке право передбачено ст. 116 Цивільного кодексу України [1], ст. 88 Господарського кодексу України [2], ст. 10 Закону України «Про господарські товариства» [3], ст. 7 ЗУ «Про АТ» [4]. Зокрема під час відчуження акцій в приватному товаристві передбачено переважне право акціонерів товариства на придбання акцій товариства, що пропонуються їх власником до відчуження третій особі.

Цей склад (випадок) права переважної купівлі майна викликає у правозастосовчій практиці особливий інтерес, тому що конструкція переважного права використовується при створенні та функціонуванні корпоративних юридичних осіб з метою контролю за складом учасників та виключення небажаних осіб. Загалом переважне право купівлі акцій, як і будь-яке переважне право, є видом правового привілею, зміст якого полягає в забезпеченні визначеному колу осіб пільги (привілею) на придбання певного майна [5].

Зазначене право акціонерів підлягає захисту у випадку його порушення, невизнання чи оспорювання. Такий захист здійснюється способами, передбаченими ч.2 ст.16 Цивільного кодексу України, ст. 20 Господарського кодексу України, ч.5 ст. 7 Закону України «Про АТ». Суд може також захистити цивільне право чи інтерес іншим способом, встановленим законом чи договором.

Перш за все, необхідно зауважити про умови виникнення і а-на. Право переважного права купівлі акцій виникає лише у акціонерів даного ПрАТ і лише за умови, коли акціонер збирається відчужити акції шляхом продажу третім особам (особам-не акціонерам даного ПрАТ). На це звернув увагу Вищий господарський суд України у справі № 5020-4/278 від 21 липня 2010 р. за позовом про переведення прав покупця за договором купівлі-продажу цінних паперів [6]. Суд зазначив, що нормами законодавства передбачено, що переважне право на купівлю акцій може виникати у акціонера лише у випадку продажу акцій третім особам. Із норм Цивільного кодексу України щодо закріплення принципу свободи особи у розпорядженні своєю власністю, укладенні договорів та вибору контрагента, а також норм Закону України «Про господарські товариства», Господарського кодексу України щодо наявності у визначеного кола осіб переважного права на купівлю акцій закритого акціонерного товариства вбачається, що при продажу акцій закритого акціонерного товариства власник акцій має враховувати переважне право акціонерів цього товариства на придбання акцій, але норми чинного законодавства не покладають на продавця акцій закритого акціонерного товариства обов'язку продавати ці акції всім акціонерам порівну або залежно від кількості належних їм акцій у статутному фонді товариства, тобто власник акцій закритого акціонерного товариства може вільно обирати покупця своїх акцій із числа осіб, які мають таке переважне право.

На законодавчому рівні переважне право акціонерів ПрАТ (а тоді ще – ЗАТ) на придбання акцій, які продаються іншими акціонерами, було закріплено з вступом в силу Господарського кодексу України з 1 січня 2004 року. У 2005 році значний крок у врегулюванні даного питання було зроблено Конституційним судом України, який в своєму Рішенні № 4-рп/2005 від 11.05.2005 року визначив, що діюче законодавство «не виключає і не виключало можливості передбачити в установчих документах закритого акціонерного товариства переважне право акціонерів товариства на придбання акцій, що відчужуються іншими акціонерами товариства» [7]. Таким чином, Конституційний суд встановив, що включення в установчі документи ЗАТ положення що стосується права переважної купівлі акції ЗАТ його акціонерами є законною і не порушує права акціонера, що має намір провести відчуження належних йому акцій. Крім цього, Конституційний суд зауважив в рішенні, що приписи установчих документів ЗАТ щодо переважного права його акціонерів на придбання акцій, що відчужуються іншими акціонерами товариства, не обмежують права власника на розпорядження своєю власністю, а вста-

новлюють за його ж згодою особливий порядок її відчуження. Якщо ж особи, які мають переважне право на придбання акцій, запропонують нижчу ціну за акції або вимагатимуть їх відчуження за цінами, нижчими від ринкових, то власник акцій вправі їх відчужити за ринковою ціною, тобто це право не є абсолютним.

У 2007 році до господарського суду Івано-Франківської області звернувся позивач, що є власником акцій ЗАТ «Західний реєстр» з вимогою визнати недійсними п.5.3. та 7.2. Статуту товариства. Позовні вимоги мотивовані тим, що названі положення статуту, що передбачають обов'язковість пропозицій на купівлю акцій іншим акціонерам та їхнє переважне право на придбання акцій, порушують права позивача як власника, та суперечать законам України «Про господарські товариства» та «Про власність». Позивач вважає, що Закон України «Про господарські товариства» та Господарський кодекс України встановлює відмінність між відкритим та закритим акціонерними товариствами і законодавством не передбачено підстав для внесення до установчих документів акціонерних товариств положень про наявність у самого товариства переважного права на придбання акцій. Позивач зазначає, що Конституція України та Цивільний кодекс України не передбачають можливість договірної обмеження правоздатності акціонера, щодо реалізації акцій третім особам

Суд зауважив, що статтею 147 Конституції України передбачено, що Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні, що наділений повноваженнями вирішувати питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України, а також давати офіційні тлумачення Конституції України та законів України.

На підставі вищенаведеного та вищевказаного рішення Конституційного суду визнав позовні вимоги необґрунтованими і прийшов до висновку відмовити в задоволенні позову повністю [8].

Із вступом в силу Господарського кодексу України основним правилом, що регулював переважні права акціонерів ЗАТ була ч. 3 ст. 81 ГК України. У статті йшлося про те, що акціонери ЗАТ мають переважне право на придбання акцій, які продаються іншими акціонерами товариства. На даний час цю статтю виключено на підставі Закону України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 року.

Судова практика є досить суперечливою з приводу даного питання. Зокрема, заслуговує на увагу нижченаведена позиція Вищого господарського суду України, яка була висловлена в Рекомендаціях «Про практи-

ку застосування законодавства у розгляді справ, що виникають у сфері ринкових відносин» від 28.12.2007 року [9].

Згідно п.3.11. Рекомендацій господарські суди повинні врахувати, що переважне право поширюється лише на випадки продажу акцій, але не на інші випадки їх відчуження. У разі примусової реалізації акцій їх продавцем виступає не акціонер, а уповноважений на це державний орган (посадова особа). Порядок такої реалізації регулюється Законом України «Про виконавче провадження».

Закон України «Про АТ» дещо змінив регулювання даного питання, визначивши в ч.8 ст.7, що у разі виникнення права звернення стягнення на акції ПрАТ у зв'язку з їх заставою, відчуження таких акцій здійснюється з дотриманням переважного права акціонерів на придбання цих акцій.

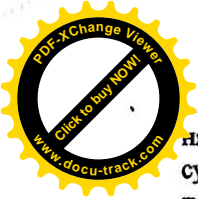
Згідно п. 3.12. вищезазначених Рекомендацій оскільки акції, розміщені акціонерним товариством, не є його майном, акціонери ЗАТ не є співвласниками майна товариства і між ними відсутні відносини спільної часткової власності. Тому у вирішенні спорів, пов'язаних із захистом переважного права на придбання акцій ЗАТ, що продаються, у господарських судів відсутні підстави для застосування ч. 4 ст. 362 ЦК України.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України №13 від 24 жовтня 2008 року знаходимо цьому підтвердження. В ній міститься суттєве зауваження, що правочин, за яким було здійснено продаж частки з порушенням переважного права купівлі інших учасників не визнається недійсним. В такому випадку необхідно застосувати аналогію з нормою ч.4 ст.362 ЦК України, згідно з якою будь-який учасник товариства має право пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця [10].

Суттю змін, внесених законом від 03.02.2011 р. N 2994-VI до Закону України «Про АТ» стало розмежування поняття «відчуження акцій» і «купівля-продаж акцій» [11]. Звернемо увагу на те, що в ст. 7 Закону України «Про АТ» зазначено два різних права – «переважне право на придбання акцій, які відчужуються» і «переважне право на придбання акцій, які продаються».

Таким чином статутом ПрАТ може бути передбачено відсутність у акціонерів переважного права взагалі або існування «переважного права на придбання акцій, які продаються».

В останньому випадку порядок здійснення переважного права при продажі буде врегульовуватись ст. 7 Закону України «Про АТ», а при інших видах відчуження – відповідними положеннями статуту.

Звичайно, якщо статутом передбачено переважні права на придбання акцій, які відчужуються (окрім продажу), то тоді необхідно прописувати порядок його реалізації в статуті, так як ч. 3-6 ст.7 на нього не поширюється.

Відповідно до глави 54 ЦК України вчинення договору міни у разі передання акцій у власність також необхідно розуміти як купівлю-продаж. Проте на випадки переходу акцій ПрАТ у власність у порядку універсального правонаступництва переважне право купівлі не поширюється.

Статтею 7 Закону України «Про АТ» не передбачається обмеження прав акціонерів на дарування належних їм на праві власності цінних паперів. Переважне право інших акціонерів на придбання акцій можливе лише у випадку, якщо власник акцій вирішив ними розпорядитися шляхом укладення договору купівлі-продажу оскільки для продавця не має значення особа покупця, за свою власність він отримує гроші, які мають родові ознаки.

При укладенні договору дарування особа обдарованого має пріоритетне значення для дарувальника, тому її не може замінити інший акціонер. Враховуючи це, акціонер має цілком законне право здійснити відчуження акцій особі — не акціонеру шляхом укладення договору дарування, оскільки законом не передбачено переважного права акціонера на придбання акцій, що відчужуються іншим шляхом, ніж їх продаж або міна.

Правову позицію щодо механізму реалізації переважних прав на купівлю акцій ПрАТ було висловлено Верховним судом України та Вищим господарським судом України: у випадку відсутності в статуті ПрАТ відповідних положень стосовно переважних прав акціонерів на придбання акцій, що продаються акціонерами товариства, акціонери мають переважне право купівлі пропорційно кількості належних їм акцій [10; 9].

До прийняття Закону України «Про акціонерні товариства» це мало велике значення, оскільки лише акти судових органів були єдиним джерелом нормативного врегулювання даного питання.

З 17 вересня 2008 року такий механізм реалізації переважних прав на купівлі акцій є визначений та закріплений в ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства».

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>

2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>

3. Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.91 [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1576-12>

4. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=514-17>

5. Майданник Р. Проблеми судової практики з питань переважного права купівлі акцій ЗАТ // Правовий тиждень № 42, 2007. Режим доступу: <http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=104>

6. Постанова Вищого господарського суду України від 21 липня 2010 р. у справі № 5020-4/278 про переведення прав покупця за договором купівлі-продажу цінних паперів... Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10632937>

7. Рішення Конституційного суду України № 4-рп/2005 від 11.05.2005 року у справі за конституційним зверненням ЗАТ «Оболонь» та громадянина Винника В.В. про офіційне тлумачення положень ... (справа про права акціонерів ЗАТ). – Справа № 1-11/2005 // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v004p710-05>.

8. Рішення господарського суду Івано-Франківської області від 3.07.2007 р. у справі № К-8/64 за позовом до ЗАТ «Західний реєстр» // Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/778896>

9. Рекомендації Президії Вищого господарського суду України № 04-5/14 «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28.12.2007 р. // Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v5_14600-07

10. Постанова Пленуму Верховного Суду України №13 Про практику розгляду судами корпоративних спорів від 24.10.2008р. // Режим доступу: <http://corpravo.com/zakonodavstvo/zagalni-pitanna/postanova-13-plenumu-verkhovnogog-sudu-ukrajini-vid-24.10.2008r-pro-praktiku-rozgladu-sudami-korporativnih-sporv>

11. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про акціонерні товариства» щодо вдосконалення механізму діяльності акціонерних товариств [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2994-17>

Вінник О.М.

доктор юридичних наук, професор кафедри господарського права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ ФОРМИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Державно-приватне або публічно-приватне партнерство – нове явище в суспільно-економічному житті країн розвинених ринкових відно-